

Григорій Сковорода про сакральне і профане бачення світобудови

Сакральне та профане виступають двома бінарними опозиціями у рефлексії світобудови. Українське Просвітництво не залишило без уваги ці метакатегорії, зокрема Г.С. Сковорода у творах відбив протиставлення хаосу та космосу. Теорія двох натур та трьох світів є своєрідним відходом від хаосу й своєрідною спробою систематизації світоустрою.

Ключові слова: сакральне, профане, Просвітництво, дві натури, три світи.

Валентина Патерікіна. Григорій Сковорода о сакральном и профанном видении мироздания

Сакральное и профанное выступают двумя бинарными оппозициями в рефлексии мироустройства. Украинское Просветительство не оставило без внимания эти метакатегории, в частности Г.С. Сковорода в произведениях отразил противопоставление хаоса и космоса. Теория двух натур и трёх миров является своеобразным уходом от хаоса и попыткой систематизации мироздания

Ключевые слова: сакральное, профанное, Просвещение, две натуры, три мира.

Valentina Paterukina. G. Scovoroda about sacral and profane sight of the worldview

Sacral and profane are showed as a two binary oppositions in the reflexion of the world. Ukrainian Enlightenment pays attention to these metacategories. Scovoroda's writings are reflected the contrast of Chaos and space. The two natures and three worlds theory is the original leaving from Chaos and attempt of the world systematization.

Keywords: sacral, profane, Enlightenment, two natures, three worlds.

Бажання систематизувати світ притаманне «філософу без системи», як називали Григорія Савовича Сковороду. Безсистемний філософ не може вважатися таким, бо вчення Г.С. Сковорода про «три світи» і «дві натури» вже само по собі має намір упорядкувати увянення про світоустрій. Сакральне та профане як два полюси, що утримують людське буття, втілюють упорядкування Космосу та подолання Хаосу. Григорій Сковорода через власну філософію долав хаотичність та визначення його як філософа без системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду проблеми поняття сакрального та профаного присвячені праці Мірчи Єліаде, Роже Кайюа, Патріка Труссона, В.І. Гараджи, О.В. Медведєва, В.К. Суханцевої. В цих дослідженнях визначається протиставлення сакрального та профаного, їх загальна характеристика. Період українського Просвітництва, у якому працював Григорій Сковорода, та відбиття ним спроб упорядкування всесвіту розглянутий у аналітичних розвідках М.М. Сулими, Л.В. Ушкалова.

Формулювання цілей статті. Довести, що філософські розробки Г.С. Сковорода мали на меті відійти від Хаосу. Його поділ на видиму та невидиму натуру є само по собі угамування стихії, тобто сакралізація. Виокремлення трьох світів – макрокосму, мікрокосму та Біблії свідчать про системний підхід до світобудови.

Виклад основного матеріалу. У прагненні гармонізувати життя й викристалізується вчення про «дві натури» та «три світи». Втілюючи один з принципів сакрального – гармонізацію, Г.С. Сковорода через символи, які набувають вигляду християнського містицизму, осмислює відносини між людиною та Богом. Емоційно-вольове начало «серце» теж є своєрідним сакральним підґрунтям, яке охоплює думку, почуття, мораль, пізнання себе.

Дві натури – зовнішня (видима) та внутрішня (невидима) – як засади філософії Г.С. Сковорода теж вгамовують світ. Ця концепція дwonатурності повторюється філософом неодноразово у трактатах «Начальная Дверь ко Християнскому Добронравію», «Икона Алквіадская», діалозі «Потоп Зміин». Невидима натура – Бог, видима натура – твар – поєднані при первинності невидимої натури. При цьому невидима натура просякає видиму й знаходиться в ній. Трактат «Икона Алквіадская» ще раз підтверджує цю думку, що світ у світі – це вічність у тлінні, життя у смерті, бадьорість уві сна, світло в п'ятмі, у неправді – істина, у плачі – радість, у відчаї – надія.

Аналогічним угамуванням хаосу є теорія «трьох світів», яка повинна дати відповідь на питання: «світ – що ти є?». Макрокосм, мікрокосм і Біблія, в свою чергу, складаються із обох натур – видимої і невидимої.

У «Потопі Зміинному» філософ досить чітко систематизує вчення про три світи. Перший з них – всезагальний, де живе все народжене, і є великий світ. Інші два – часткові й малі світи. Перший – мікрокосм, тобто світлік, малий світ, або людина. Другий світ символічний, тобто Біблія. У населеному будь-якому світі космос є його око і око це є сонце. А як сонце є голова світу, то не дивно, що людина названа – мікрокосм, тобто маленький світ. А Біблія є символічний світ, тому що у ній зібрані небесних, земних і глибинних створінь фігури, щоб вони були монументами,

які ведуть нашу думку у поняття вічної природи, прихованою у тлінній якій, як малюнок у фарбах своїх [1, с.944]. Систематизуючи три світи, Г.С. Сковорода виділяє два ества – тлінне і вічне. Філософ порівнює їх із фарбою й малюнком, де перша – є тїнь в образі, а друга – сила й серце, тобто нематеріальна думка і тасмні начерки, фарби є наче плоть, а малюнок – як кість у тілі. Через це той, хто не розуміє малюнка, не накладе фарбу [1, с.944].

Під цими міркуваннями Г.С. Сковорода надає образам безсмертність, бо вони завжди були у свідомості художника, вони не народилися, й тому не загинули. Вічне буття образу – нематеріальне – погоджується з матеріальним – фарбою – і тоді народжується справжнє мистецтво. Ці приклади у філософа виникають не випадково, бо він хоче класифікувати два ества: Боже і речовинне. Все світське минає, здирається як фарба. А залишається вічним невидима Божа сила.

У макрокосмі та мікрокосмі вічні образи сховані під речовиною. В символічному, або в біблійному світі зібрання створінь становить матерію [2, с.215]. Філософ систематично поділяє в цьому світі матерію і форму, плоть і дух, видимість і істину, смерть і життя, тлінне й нетлінне, чисте й нечисте. У «Баснях Харьковскія» цей розподіл розповсюджується на «Город и Село, Юность и Старость, Бользнь и Здоровья, Смерть и Жизнь, Ночь и День, Зиму и Лето» [3, с.170].

Бог, начало, вічність, світло є те ж саме: вони тотожні і є водночас систематичним розподілом існуючого. Плоть від природи ворожа духові – це теж розмежування філософом начала тілесного/видимого й ідеального / невидимого. «Весь Мир состоит из Двоих НАТУР. Одна Видимая, другая невидима. Видима называється Тварь, а невидима – Бог. Сія невидимая НАТУРА, или Бог, всю Тварь пронизает и содержит» [4, с.253]. Якщо виходити з тези про сакральне як гармонію та впорядкування світу, то висновок розуміється наступний: вчення Г.С. Сковорода про три світи і дві натури є сакральним, оскільки впорядковує все існуюче.

Діалог Душі й Духа просякнутий невірою у процес творіння світу, а ствердження: «Спершу сотворив Бог небо і землю» філософ вважає брехнею [1, с.953]. Устрій Всесвіту, тобто його упорядкування, в діалозі представлений скептично. «Хай буде світло!» – але звідки світло, коли всі небесні світила з'явилися на четвертий день? І як день може бути без сонця? [1, с.953]. Філософ називає «Божою фабрикою» творіння Всесвіту, яка була запечатана й Бог відправився спочивати [1, с.953].

Зовсім радикальний вислів робить мислитель: «Біблію читати й брехню рахувати – це одне й те ж» [1, с.954]. Від імені Духа, що полемізує із Душею, Г.С. Сковорода вишукує протиріччя у Біблії. У «Потопі Зміинному» філософ викриває їх безліч, починаючи із творіння світу, який є «сплетена із загадок і запечатана тасмніцями книга». Змії-спокусник тлумачиться в трактаті як хитре зображення науки про Бога. Змії ховає свою сутність, як і вічність: вона є всюди і ніде її немає, тому що невидима, закриваючи свій прояв. В перекладі з грецької «дракон» означає бачити, бути прозорливим, тобто дракон/змія прозирає вічність [1, с.952]. Г.С. Сковорода надає й Біблії таку могутність видіння вічного, а відтак вона сама стає Богом.

Знак рівності філософ ставить між Біблією, Богом та змієм [1, с.952]. Хоча це змій нашіптує побрехеньки, який щоб «порахувати, потрібно чи не півроку»: і про створення світа, і про насадження саду в Едемі, який з єврейської мови перекладається як сад («сад насадив у саду»), і про те, що «Пізнав Каїн жінку свою», хоча не було на світі нікого, крім чотирьох чоловік, і про ретвернення людей на соляні стовпи, і про зупинку сонця, і про звуки труб, які розвозять мури міста, і про дружбу вовків з віцями, і про падіння з яблуно небесних світил, і про хмари, з яких падають круп'яна каша з перепілками і протч[ая], і протч[ая] ... [1, с.954]. Під потопом, який змиває все з землі, розуміється не вода у її фізичному прояві, а ересі, чвари, марновірства, багатовір'я й різновір'я, що були вибловані пекельною зміїною пашею.

Поділення світу на добро та зло те ж є своєрідною класифікацією та спробою впорядкувати світ й знайти в ньому причину та носіїв цих протилежних засад. У Г.С. Сковорода така сакралізація відбувається через Бога, Біблію та змія.

У главі «Продолжается Суд над Змієм» цей розподіл артикульність радикально: «Знаешь видь, что Зміей есть, Знай же, что Он же и Бог есть. Лжив, но и Истинен. Юрод, но и Премудр. Зол, но Он же и благ» [1, с.958]. Всі ці антиномії належать водночас із злому, й доброму началам. Продовжуючи упорядкування світу, філософ дістається висновку, що «всяка стихія є п'ятма», а гармонія – світло.

Тобто, не ставлячи за мету дослідження сакрального, Г.С. Сковорода логікою розвитку свого вчення приходиться до узагальнень протилежності стихії й гармонії, які пов'язує із темрявою та світлом, профаном та сакральним. «Три світи» й «дві натури» гармонізують світ, а значить сакралізують й впорядковують, залишаючи темряву, стихію як прояв профаного.

Творчість Г.С. Сковорода охопила другу половину XVIII століття, коли культура бароко підходить впритул до українського романтизму. Як вже література українського бароко являє різноманітність жанрових та стильових реєстрів, так і твори філософа спрямовані на релігійні, етичні, космологічні артикуляції. Бажання систематизувати, а відтак сакралізувати, світ виводить Г.С. Сковороду на вчення про «дві натури» та «три світи». Не дати світові загинути в хаосі та темряві – ось прагнен-

ня мислителя, який досліджував буття на фоні контрастів, хаотичності курйозів, напруженості, афектації бароко. Під жанровим оглядом поезія Сковороди, як відзначає Леонід Ушкалов, так само доволі барвиста. Тут є різдвяні та великодні пісні–канти, епіграми, панегірики, привітальні вірші, зокрема генетліакони (вірші на день народження), духовні та світські оди, емблематичні поезії, віршовані фабули, байки, діалоги тощо [5, с.17]. Ця жанрова різноманітність витримана у стилі бароко, а сама характеристика бароко – рух, афектація, скасування традицій як забобонів, показ мінливості та багатогранності світу, контрастність, динаміка, антитези, бурлескність, курйозність тощо – не налаштовують на системність та угадування хаосу.

Однак, вивчаючи твори представників цього стилю, можна виокремити поділ на «Я» – особу, яка гостро сприймає світ, й на не матеріалізовані поняття, які протиставлені герою. Тобто проглядається певне упорядкування на відміну від тих творів, в яких обраний реєстр зорієнтований на профаний світ зі стихією плоті.

Варто навести приклади теми духовних кантів Дмитрія Ростовського, Спифанія Славинецького, Тимофія Щербацького, в яких є спроба виокремити світ небесний та світ земний, у першому – кротість та смирення, а у другому – швидкоплинність життя, руйнування та смерть.

Універсальність ідей, які обговорював Климентій Зіновієв, повторює риси бароко: добро–зло, життя–смерть, молодість–старість, вади–добродетельність. В цьому проявлені контрастність та антитезисність, в яких теж визначилась структура світу.

Трактати Семена Климовського, Ісайї Копинського акцентують виокремлення Творця – глибини чудес – від тлінної людини.

Ісайя Копинський у душі бароко використовує протиставлення земного й небесного, тимчасового й тлінного, віддаючи перевагу пошуку втіхи духовної у Господа.

Завершує XVIII століття, яке виносило стиль бароко, роздуми Г.С. Сковороди, з його чіткою сакралізацією світу, що втілилась у вченні про «три світи» та «дві натури».

Українське бароко, виправдовуючи назву «дивовижної перлини», залишило чудернацькі уявлення про людину, Бога, совість, життя, смерть тощо. Сакралізація проявилась у тому, що були спроби відмежування від хаосу та повернення до упорядкованості. Це вдалося у авторських творах, а народна думка виплескувала невгамований профаний світ почуттів.

Висновок. Переплетення сакрального й профаного продовжує традиції попередніх культурних епох, які підхопила доба Просвітництва. Низка мислителів сконцентрувала свої роздуми на упорядкуванні всесвіту, спробах знайти систему у хаотичності. Підтвердженням тому є філософські роздуми Г.С. Сковороди про «дві натури» і «три світи».

Список використаних джерел

1. Сковорода Г.С. Діалог. Імя Ему: Потоп Змін / Григорій Сковорода // Повна академічна збірка творів / За ред. проф. Леоніда Ушкалова. – Х.: Майдан, 2010. – 1400 с.
2. Сковорода Г.С. Начальня Дверь ко Християнскому Добронравію / Григорій Сковорода // Повна академічна збірка творів / За ред. проф. Леоніда Ушкалова. – Х.: Майдан, 2010. – 1400 с.
3. Сковорода Г.С. Басни Харьковскія / Григорій Сковорода // Повна академічна збірка творів / За ред. проф. Леоніда Ушкалова. – Х.: Майдан, 2010. – 1400 с.
4. Сковорода Г.С. Наркісс. Разглагол о том: Узнай Себе / Григорій Сковорода // Повна академічна збірка творів / За ред. проф. Леоніда Ушкалова. – Х.: Майдан, 2010. – 1400 с.
5. Ушкалов Л. Григорій Сковорода / Леонід Ушкалов // Повна академічна збірка творів / За ред. проф. Леоніда Ушкалова. – Х.: Майдан, 2010. – 1400 с.

* * *